

Som korai története

Rezümé. A *Som korai története* c. munka célja, hogy bemutassa a település kezdeti történetét, nevének eredetét, a lakosság felekezeti hovatartozását és számának alakulását. A munkában szereplő adatok kizárólag megbízható forrásokra épülnek. Som korai történelmének áttekintéséből kiderül, hogy sok nehézséggel kellett szembenézniük az itt élő lakosoknak az idők folyamán, ám a viszontagságok ellenére a falu ma is megmaradt. Jelen munka tehát arra hivatott, hogy bemutassa a település történetét, kialakulásának körülményeit, földrajzi elhelyezkedését és vallási életét.

Резюме. Мета роботи – розкрити історію населеного пункту на початковому етапі, з’ясувати походження назви, обставини виникнення поселення, географічне розташування, конфесійну приналежність населення та формування його чисельності. Всі наведені в публікації дані ґрунтуються виключно на надійних джерелах. Історія села Шом засвідчує, що місцевому населенню доводилось стикатися з численними труднощами, але, незважаючи на все, село існує і сьогодні.

Abstract. The purpose of the work entitled "The Early History of Som" is to present the primeval history of the village including the origin of its name, the religious consistency and its population growth. The data used in the paper are based on reliable sources. It is conspicuous from the work that the inhabitants of Som faced various tribulations throughout the centuries. Despite the hard times the village endured. In summary this paper analyzes the history of Som, the circumstances of its emergence, location and religious life.

Elhelyezkedés, nevének eredete s alakulása az idők folyamán

Som (Шом) Ukrajnában elhelyezkedő kárpátaljai magyar település a Beregszászi járásban. A járási központtól, Beregszásztól 22 km-re, északnyugatra terül el a magyar államhatár közelében. Vasútállomása a település központjától 2 km-re Zápszonyban (Запсонь) található (Som–Kaszony). A települést keleti irányban, 1 km-es távolságra a falu társközsége, az ún. Somitanya (Каштаново) határolja, nyugati szomszédja az 1 km-re elterülő Csonkapapi (Попово), északnyugatról Bótrággal (Ботрадь) határos, illetve a határátkelővel rendelkező Haranglábbal (Горонглаб), és a 4 km-re fekvő Kaszonnyal (Косино) is közvetlen érintkezése van.

A „Som” elnevezés eredetét nem könnyű definiálni. Az idősebbek úgy mesélik, hogy nevét Árpád és a honfoglaló magyarok adták az itt általuk fellelt kis településnek, amely a mai község előde lehetett. A helyi iskolában talált régi albumokban is arra találtam utalást, hogy a községet a honfoglaló magyarok nevezték el Somnak. A monda szerint abban az időben a falut sűrű erdő vette körül, melyben a honfoglaló magyarok bőven találtak somfát. A helység neve így a magyar

* Somi Általános Iskola, történelemtanár. Шомська загальноосвітня школа, вчитель історії. Som Primary School, history teacher. jumas@citromail.hu

velek, összeírások, népszámlálási adatok pedig egy-két kivételtől eltekintve 1904-ig a Som megnevezést használják.⁶

A kivételek közé tartozik az 1773-as Magyarország helységneveinek hivatalos összeírása, mely latinul és magyarul is Soomként említi a községet.⁷ Az első katonai felmérés térképe pedig *Somm*ként tünteti fel azt.⁸

**2. ábra. Som az első katonai felmérés idején
(1782–1785)**

Megtévesztő lehet, ha valaki az 1784-es népszámlálási adatokat veszi alapul, ott ugyanis Somot tévesen *Beregsom*ként említik az Ung megyei tiszaháti járás településeként.⁹ Ez igen félrevezető információ lehet, mivel még ebben az időben ezt a megnevezést nem használták, Som pedig Bereg vármegye tiszaháti járásához tartozott.¹⁰ A település csak később, az 1904-es országos helységnévrendezéskor kapta a Bereg- előtagot, s lett Beregsom, mely a község megyei hovatartozását hivatott jelölni.¹¹

⁶ Sebestyén Zsolt: *Bereg megye helységneveinek etimológiai szótára*. Nyíregyháza, 2010., Bessenyei Könyvkiadó, 125.

⁷ *Lexikon universorum Regni Hungariae locorum populosorum. (Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása)*. Budapestini, 1920., Magyar békeküldöttség, 48.

⁸ *A Habsburg Birodalom történelmi térképeinek honlapja*: <http://mapire.eu/hu/map/fms-hungary/?zoom=14&lat=48.29957&lon=22.44079>

⁹ Dányi Dezső: *II. József népszámlálásának községi adatai*. Budapest 1996., Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet, 58.

¹⁰ Pók Judit: *Bereg vármegye katonai leírása 1782–1785*. Nyíregyháza, 1994., A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Levéltár kiadványai, 44.

Bél Mátyás–Laurensik Keresztély: *Bereg megye leírása*. Nyíregyháza, 1985., Szabolcs-Szatmár megyei történetírás, 5–6. 60.

¹¹ Mező András: *Adatok a magyar hivatalos helységnévadáshoz*. Nyíregyháza, 1999., Bessenyei György Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke, 338.

3. ábra. Beregsom község pecsétje
(1904)

A csehszlovák érában a község neve ugyancsak változáson esett át, bár nem formálták át teljesen, mégis megpróbálták beolvasztani a csehszlovák nyelvjárásba, ennek érdekében *Beregšom*, *Šomként* írták a falu nevét.¹²

A szovjet érában (1944–1991), pontosabban 1946-ban *Derenkovecként* fordították a község nevét.¹³ Bár az itt élők mindig Somnak vagy Beregsomnak nevezték településüket, de az ebben az időszakban készült térképeken *Derenkovec* néven tüntették fel a falut.

A történelmi Som elnevezést – ami máig is használatos – a rendszerváltás után, 1993-ban kapta meg ismét. A község lakói petícióval tiltakoztak azért, hogy a falu megőrizhesse a Beregsom nevet, ezt a helyi vezetőség azonban nem szavazta meg.¹⁴ Az aláírásgyűjtés annak tudható be, hogy a XX. század folyamán a település lakosai annyira megszokták a Beregsom elnevezést, hogy a nagy többség már nem is emlékezett rá, hogy történelmi neve Som volt. Ezt tükrözik a XX. században megjelent összefoglaló művek is (Botlik József–Dupka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján* 1993, Lehoczky Tivadar: *Bereg Vármegye*, 1996) melyekben a községet mindenhol Beregsomként említik.

A hivatalos iratokban a mai napig Illom-ként (Som) szerepel.

A település természetföldrajzi sajátosságai

Som – Kárpátalja délnyugati részén található települése, mely a kárpátaljai alföld része, a Közép-Dunai-síkság északkeleti részén (Ung-Beregi-síkság) helyezkedik el.

¹² Georg Heller: *Comitatus Bereghiensis*. München, 1983., 46.

¹³ Botlik József–Dupka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Ungvár–Budapest, 1993., Intermix Kiadó, 62.

¹⁴ Adatközlő: *Ködöböcz Gyula somi lakos*, szül. 1939.

Kelet–nyugati kiterjedése 80–90 km, szélessége 22–35 km. Átlagmagassága 100–120 méter között ingadozik.¹⁵

A község délkeleti oldala felől mintegy természetes határt képeznek a Kárpátok vulkanikus előhegyei: a Kaszonyi- és a Somi (Zápszonyi) -hegyek.¹⁶

A földkéreg legfelső részét fiatal öntésiszap, öntéshomok, agyag alkotja.¹⁷ A terület ásványkincsekben szegény, egyetlen említésre méltó és helyben található legfontosabb ásványkincs az ivóvíz, amelyet a falubeliek a mindennapi szükségleteikben hasznosítanak.

Éghajlati adottságai

Som éghajlatánál a mérsékelt éghajlati övben helyezkedik el. Éghajlattípusának az Aliszov-féle mérsékelt átmeneti öv felel meg, mégpedig a nedves és száraz kontinentális között. A településen a napsütéses órák száma több mint 2000 óra/év. A napsugárzás összmenyisége 4600 MJ/m². Maximuma augusztus, minimuma december folyamán mérhető.¹⁸

Jellegzetesen őszi időszak a „vénesszonyok nyarának” nevezett periódus (szeptember vége–október eleje), amikor a nappali, főleg dél körüli hőmérséklet még viszonylag magasra emelkedik (15–20°C), amíg éjszaka már akár fagypont alá is süllyedhet a mutató higanyszála. Ilyenkor anticiklon uralkodik a terület felett.¹⁹

Az északi szelektől a Kárpátok megvédi a területet, így főleg a nedves nyugati szél uralkodik, de ritkán betörnek a délnyugati légtömegek is.

A középhőmérséklet eloszlása évszakfüggő: a januári középhőmérséklet -2 és -5°C, a júliusi pedig +21°C körüli értékeket mutat. Az évi középhőmérséklet viszonylag magas: 9,5°C körül mozog.²⁰

Ez az éghajlati adottság kedvez a búza, cukorrépa, a gyümölcsfélék és bogysós növények termesztéséhez.

Az évi átlagos csapadékmennyiség 600–700 mm a 2007-es adatok alapján, ám azóta azt kell megfigyelnünk, hogy évről évre csökken a lehulló csapadék mennyisége. Ennek következményekén a háztartások többségében kiszáradtak a kutak, s az emberek rákényszerülnek a mélyebb kutak fúratására.

A csapadék eső és hó formájában hull a felszínre.²¹

¹⁵ Izsák Tibor: *Ukrajna természeti földrajza*. Ungvár, 2007., PoliPrint, 28.

¹⁶ Izsák Tibor: *A Beregszászi járás természeti földrajza. Фізична географія Берегівського району*. Beregszász–Ungvár, 2007. KMPSZ–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola–PoliPrint Kiadó 13.

¹⁷ Dr. Kormány Gyula: *Kárpátalja földrajzi vázlata (oktatási segédanyag)* – Bessenyei György Tanárképző Főiskola Beregszászi Tagozata. Nyíregyháza–Beregszász, 1996., 23.

¹⁸ Bulla Béla – Mendöl Tibor: *A Kárpát-medence földrajza*. Budapest, 1999., Lucidus Kiadó, 153.

¹⁹ Izsák Tibor: *A Beregszászi járás természeti földrajza*, i.m. 15.

²⁰ A beregszászi meteorológiai állomás adatai.

²¹ Dr. Kormány Gyula: *Kárpátalja földrajzi vázlata*, i.m. 56.

Vízrajza

Som környékére nagy folyók vagy tavak nem jellemzőek.

A Somi-hegy lábánál találhatunk egy forrást, melyet a falu lakosai már évek óta használnak, mivel iható vize mindig frissítő hatású volt a hegyen dolgozó munkásoknak. A forrás már nagyon régről ismert. Közelében a község lakosai egy mesterségesen kialakított halastavat hoztak létre az 1960-as évek közepén. Ez a tó megközelítőleg 180 m² területű. Mélysége megközelítőleg egyenletes, 1,5–1,6 m. A kis tavat a forrás vize táplálja, ám az utóbbi néhány évben igen elhanyagolta a falu lakossága. A tó vize lassan használhatatlanná válik, mivel behullik a tavat körülölelő fák lehullatott levele és a fákról lehulló elhalt faágak, valamint az egyre sűrűsödő tavi növényzet lassan mocsárrá alakítja.²²

A község határában folyt a Micz-patak, melynek medre az egyre csökkenő csapadékenyiség miatt teljesen kiszáradt.

A Somitánya mellett folyik a Szernye-folyó, mely állagát tekintve inkább hasonlít mocsárra. Szélessége 3,5–5 m, mélysége 1,5–2 m. A folyónak a Somitanyához közeli részét már jócskán benőtte a sás, s félő, hogy néhány év múlva a Szernye-folyó is a szárazság áldozatává válik és kiszárad. Az utóbbi időben vízhozama jelentősen visszaesett, mert lépcsőzetes partjain megfigyelhető, hogy egykoron ez a folyó sokkal magasabb vízállású lehetett. Az egykori part és a jelenlegi vízszint közötti különbség mára már meghaladja az 1,5 m-t is.

Gazdálkodás

A mezőgazdasági területeket jobbára szántóként hasznosítják, főleg gabonafélék, ipari és takarmánynövényekkel töltve be: őszi, tavaszi búza, árpa, zab, dohány, kukorica, takarmányrépa, burgonya, napraforgó, lucerna. Újdonságként jelent meg a hajdinakása. Az állatok élelmezésére továbbá használnak legelő és kaszáló területeket. A mezőgazdasági növénytermesztés fontos tartalékai a háztáji kiskertek, itt összpontosul a zöldség- és gyümölcsstermesztés. A gyümölcsfélék közül fontos szerepe van az almának, szőlőnek, diónak, körtének, szilvának, baracknak, földiepernek, meggynek. A zöldségfélék közül pedig a sárgarépa, káposzta, karalábé, paprika, hagymafélék, uborka a legfontosabbak.²³

Növény- és állatvilág

A település az európai lombos erdők övében húzódik. Természetes állapotát azonban már csak a határ menti sávokban őrizte meg. A gyors tájtalakulás az 1940-es években volt megfigyelhető. Eredeti fafajták: tölgy-, hárs-, nyárfa. A község északi határába telepítettek egy akácerdőt, mely napjainkban már csak egy bokrosra hasonlít.

²² Adatközlő: *Hegedűs Attila Som polgármestere*, szül. 1966.

²³ Adatközlő: *Huszár Viktor helyi gazda*, szül. 1968.

A természetes flórávilág átalakítása mintegy következményeként lehet említeni az állatvilág változásait. Itt is két csoportra oszthatjuk őket: házi állatok és vadon élők. A vadon élő fajok közül szinte teljesen eltűntek a nagy testű emlős képviselők. Ma már csak elvétve találkozhatunk egy-egy rókával, nyúllal. Ennél sokkal színesebb a domesztikált zoocönózis, mégpedig: baromfifélék, sertés, szarvasmarha, bárány, kecske.²⁴

Legszínesebb a madárvilág: szürke és fekete varjú, csóka, szarka, vadgalamb, veréb, cinke, kakukk, egérölyv. Csökkent a méhészet szerepe. Ám az utóbbi időben egyre több fiatal kezd méhekkel foglalkozni.²⁵

Mindezekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Som egy hagyományos kárpátaljai kisközség, amely a Magyar-alföld és a Kárpátok közötti átmeneti részen helyezkedik el a kárpátaljai alföldön. Éghajlata hasonló az alföldéhez, de igen erősen befolyásolják a Kárpátok hegygerincei, melyek meggátolják egyes légtömegek beérkezését, másokat pedig hosszabb időre itt tartanak.

Som története a kezdetektől az 1867-es kiegyezésig

Som Árpád-kori település, melyet 1270-ben egy oklevélen *Sumy* néven említenek először.²⁶ Tartalmából kiderül, hogy a település Lónyával határos királyi helység, melyet V. István király adományozott több faluval együtt Rusdi Mihálynak hű szolgálataért.²⁷

Egyes forrásokban az első említés dátuma 1272²⁸, ennek oka lehet, hogy V. István király ebben az évben erősítette meg Rusdi Mihály birtokjogát.²⁹

1318-ban Károly Róbert uralkodása idején a település a munkácsi várispánsághoz tartozik.³⁰

1380. április 8-án Somban járt Erzsébet Magyar és Lengyel királynő, ahol havasi szállást adományozott Bereg megyei románoknak.³¹

1388. január 11-i oklevélből kiderül, hogy Zsigmond király Somot és Zápszony királyi falvakat egy bizonyos Zeech-i (Szécsi) Gál mesternek és fiainak adta Gomnech várának ostrománál szerzett érdemei jutalmául, a munkácsi vártól pedig elcsatolták a két települést.³² Január 30-án a leleszi konvent be is iktatta

²⁴ Izsák Tibor: *A Beregszászi járás természeti földrajza*, i.m. 15.

²⁵ Заставний Ф.Д.: *Географія України*. Львів, 1994, Видавництво "Світ" 275.

²⁶ Wenzel Gusztáv: *Árpád-kori új okmánytár*, i.m., 261.

²⁷ Uo. 261.

²⁸ Lehoczky Tivadar: *Beregvármegye monográphiája, III. kötet*. Ungvár, 1881., Pollacsek Miksa Könyvnyomda, 696.

²⁹ Wenzel Gusztáv: *Árpád-kori új okmánytár*, i.m., 262.

³⁰ Kristó Gyula: *Anjou-kori oklevéltár V. 1318–1320*. Budapest–Szeged, 70.

³¹ Mihályi János: *Máramaros vármegye története. Máramarosi diplomák a XIV. és a XV. századból*. Máramaros-Sziget, 1900., Mayer és Berger könyvnyomdája, 75.

³² Mályusz Elemér: *Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399)*. Budapest, 1951., Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1. 38.

Som birtokba a Szécsi családot, ám Zápszonyba nem sikerült a kaszonyi bíró és a helyi lakosság heves ellenállása miatt.³³

A XIV–XV. századokban a település neve jobbára csak a különböző bűnesetek kapcsán merül fel az ispáni oklevelekben (lopás, verekedés, földfoglalás, gyilkosság).³⁴

Hogy a Somi-hegyen évszázadok óta szőlő terem, azt bizonyítja egy, még az 1417 februárjában indított per: ekkor Kaffai Pán Endre és Helek munkácsi várnagyok pert indítottak Szécsi Gál fiai, Jakab és György ellen, mivel ezek a Somban talált 41 hordó borukat erőszakosan lefoglalták. A bor – olvashatjuk a további fejleményeket – 2000 forintra becsültetett, s egyszersmind a vádlottak a nádori szék elé idézettek.³⁵

I. Mátyás király idején is említik a település nevét: 1487. december 3-án az uralkodó parancsba adta a leleszi konventnek, hogy Tarczai Mártont és Jánost iktassák be többek között a somi birtokokba is.³⁶

A XV–XVI. században részbirtokaik voltak itt a Bégányiaknak, a Gálszécsieknek, s főként a Lónyaiaknak. 1530-ban a település Bégányi Mihály szolgabíró járásához tartozott.³⁷ A szolgabíró tevékenysége idején Szürtei Pál, Csapi Ferencz és Lónyai Péter voltak a falu birtokosai.³⁸

A török hódoltság, illetve a hadjáratok a településen is éreztették hatásukat: 1566-ban a falut a tatárok megsarcolták, a népét elhurcolták, de a települést nem pusztították el.³⁹ A tatárjárással kapcsolatban felmerül egy bizonyos legenda is, mely szerint a somiak, mikor meghallották, hogy a falut tatár veszély fenyegeti, összefogtak, és a falu határában gyűltek össze, hogy feltartóztassák őket. A település lakosai bátran küzdöttek, ám a túlerővel szemben nem győzhettek, így minden férfi odaveszett. A tatár fenyegetés elmúltával a korábban elmenekültek visszatértek és eltemették a halottakat, a hant helyén egy nagy domb keletkezett a halottak magas száma miatt. Így alakult ki a máig is dülönévként használt Harka-domb Som és Bótrágy község határában.⁴⁰ E legenda hiátusa, hogy nem egyértelmű, mivel a szerző, kinek a könyvében megjelent, nem tüntet fel egyetlen forrást sem.

³³ Mályusz Elemér: *Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399)*. Budapest, 1951., Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1. 40.

³⁴ A nagykálloi Kállay-család levéltára: *II. kötet 1351–1386*, i.m., 174.

Lehoczky Tivadar: *Bereg vármegye*. Budapest–Beregszász, 1996., Hatodik Síp Alapítvány-Mandátum Kiadó, 656.

Nagy Gyula: *A nagymihályi és a sztárai gróf Sztáray család oklevéltára*, i.m., 568.

³⁵ Mályusz Elemér: *Zsigmondkori oklevéltár VI. (1417–1418)*. Budapest, 1999., Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 32. 77.

³⁶ Dr. Iványi Béla: *Eperjes szabad királyi város levéltára II. rész (Archivum liberae regiaeque civitatis Eperjes 1245–1526 pars secunda)*. Szeged, 1932, Szegedi Városi Nyomda és Könyvkiadó RT. 256.

³⁷ Lehoczky Tivadar: *Bereg vármegye*, i.m., 346.

³⁸ Lehoczky Tivadar: *Beregvármegye monográphiája*, i.m. 696.

³⁹ Botlik József–Dupka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*, i.m. 63.

⁴⁰ Pivárcsi István: *Barangolások Kárpátalján*. Új Palatinus Könyvesház Kft. 2010., 233.

Sajnos a tatárjárás emlékét és a legendát nem említik Pesty Frigyes helynévtárában sem.⁴¹

A szájhagyomány útján fennmaradt történet szerint az 1848-as forradalomban elesettek közül sokan ide voltak eltemetve. Ide hantoltak el egy Harka nevű katonatisztet is, innen ered az elnevezés, ám dombot sehol nem találunk, mert a folyamatos szántás teljesen eltüntette.⁴² Egyesek úgy tartják, hogy Harka vezér sírja volt ott, s régen sokan azt gondolták, hogy kincs rejlik alatta, ezért évről évre feltúrták, mígnem a hatóságok a földdel egyenlővé tették azt.⁴³

A történet egyik magyarázata lehet, hogy a XIX. században Somban Harkagaz⁴⁴ dülőnevet említenek a források, mások pedig a szomszédos Bótrágyon jelölik a Harka-domb helyét.⁴⁵ A valós események alakulására azonban valószínűleg már soha nem derül fény.

A település tatárok általi megsarcolása után a legnagyobb földbirtokosok: Lónyai Péter, Szürtei Pál, Csapi Kristóf, János és Ferenc voltak.⁴⁶ Hármójuk közül Lónyai Péter rendelkezett a legnagyobb földbirtokkal, szám szerint 12 portával, míg Szirtey (4) és Csapi (5) összesen rendelkezett 9 portával.⁴⁷ 1567-ben Som Bégányi Sebestyén járásához tartozott.⁴⁸

1611-ben II. Rudolf királytól nyert adomány folytán beiktatták Rákóczi Zsigmond özvegyét, Telegdi Borbálát és lányát, Csapi Zsuzsannát, majd királyi adomány folytán Lónyai Zsigmondot is 1633-ban.⁴⁹

A XVII. században a Csáky családnak fából épített emeletes kastélya volt Somban.⁵⁰ 1696-ban, amikor is Gróf Csáky István és első felesége, Lónyai Margit hat gyermeke között felosztották az ingóságaikat, akkor a somi kastély, illetve a vele járó örökség úgy, mint a 26 eke, 118 gyalogszeres és 91 pusztá Csáky Zsigmondé lett.⁵¹ A Csáky család mellett egyre nagyobb birokrésszel rendelkezett a községben a Lónyai család, mely ellen tiltakozók is akadtak, 1654-ben Gersei Petheő János tiltakozott Lónyai Gábor ellen foglalás miatt.⁵²

A XVII. században többször tartottak megyei gyűlést is a településen.⁵³

⁴¹ Mizser Lajos: *A tatárjárások emlékei Pesty Frigyes helynévtárában*. Nyíregyháza, 1997., Szabolcs-Szatmár-Bereg Levéltári Évkönyv 12, 83.

⁴² Adatközlő: *Istvánffy Margit somi lakos*, szül. 1933.

⁴³ Tanulmány: Kovács András: *Som földrajzi nevei*. Névtani értesítő 28. 2006. 93.

⁴⁴ Mizser Lajos: *Bereg megye Pesty Frigyes helységnevtárában 1864–1865*. Nyíregyháza, 1995., Szabolcs-Szatmár-Bereg Levéltári Évkönyv 11, 474.

⁴⁵ Uo. 449. o.

⁴⁶ Lehoczky Tivadar: *Beregvármegye monográphiája*. i.m. 698.

⁴⁷ Maksay Ferenc: *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén, I. kötet*. Budapest, 1990., Akadémia Kiadó, 182.

⁴⁸ Lehoczky Tivadar: *Bereg vármegye*, i.m. 259.

⁴⁹ Uo. 656. o.

⁵⁰ Lehoczky Tivadar: *Beregvármegye monográphiája*. i.m., 699.

⁵¹ Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez: *I. kötet 2. rész Oklevelek 1500–1818-ig*. Budapest, 1919., Stephaneum nyomda R.T., 774.

⁵² Lehoczky Tivadar: *Bereg vármegye*, i.m. 656.

⁵³ Lehoczky Tivadar: *Beregvármegye monográphiája*, i.m. 699.

A következő évszázadban Somot a Tisza háti járás településeként említik.⁵⁴

4. ábra. Részlet Bereg vármegye térképéből – XVIII. század vége
Som a Tisza háti járás részeként van feltüntetve

A település útjai száraz időben járhatóak, ám ha esett, nem lehetett szekérrel sem közlekedni rajtuk. A falutól keletre égerfával vegyes tölgyerdő helyezkedett el.⁵⁵

1794-ben nyílt meg az első elemi iskola a községben, iskolatanítója Vitéz Mihály volt.⁵⁶

A XVIII–XIX. század fordulóján Som egy tágas, népes település volt, termékeny és terjedelmes határral, jól művelt földekkel, erdőben és rétben is gazdag. Malmát a Szernye- folyó hajtotta, mely igen jól jövedelmezett, a szomszédos domb pedig kiváló ízű borszőlővel volt betelepítve.⁵⁷

A XIX sz. elején a kisközség birtokosai a Lónyay, Bernáth, Barczy, Bay és Rác családok.⁵⁸ Nevezetesen 1820-ban: Lónyay Gábor, Bay Károly, Rác Samu és Bernáth Zsigmond.⁵⁹

A falu életében változást hozott az 1867-es kiegyezés, mivel még Pesty Frigyes 1864–65-ös összeírásában a Tisza háti járáshoz sorolja a községet, addig a kiegyezés után már a Kaszonyi járás településekén találkozhatunk Sommal.

⁵⁴ Pók Judit: *Bereg vármegye katonai leírása 1782–1785*, i.m. 166.

⁵⁵ Pók Judit: *Bereg vármegye (1782–1785)*. Nyíregyháza, 1999., A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár kiadványai, 36.

⁵⁶ Lehoczky Tivadar: *Bereg vármegye monográfiája*. i.m., 699.

⁵⁷ Bél Mátyás–Laurensik Keresztély: *Bereg megye leírása*, i.m., 64.

⁵⁸ Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára. IV. kötet*. Pest, 1851., Nyomtatott Kozma Vázulnál, 35.

⁵⁹ Lehoczky Tivadar: *Bereg vármegye*, i.m., 656. o.

Népesség, birtokviszony

Som lakosságát illetően nem sok információval rendelkezünk a középkorból. A XVI. századtól kezdve a különböző úgynevezett dikális vagy másképpen portatösszeírásokban találkozhatunk a település nevével, melyek a falu birtokosait és portáinak számát tüntetik fel. Sajnos ezekből az összeírásokból nem tudjuk megállapítani a település lakosságát, sőt még becslésekbe sem érdemes bocsátkozni, mivel nagy valószínűséggel hamis és félrevezető, nem minőséges adatokat szolgáltatnánk. A házak és a háztartások számát sem tudhatjuk biztosan. A dikális összeírásokból jobbra az szűrhető le, hogy melyek voltak azok a családok, akik a legtöbb portával rendelkeztek a faluban.

Évszám	1533	1542	1548	1552	1554	1568	1576	1588
Lónyai	10	8	10	10	10	23	30,5	4
Csapi	4	6	3,5	5	6	14,5	16,5	2,5
Szürtei	3	3,5	4	4	4	6,5	6,5	1
Paládi								0,5
Radi								0,5

5. ábra. A XVI. század portabirtokló családjai Somban a dikális összeírások alapján⁶⁰

Ahogy azt a táblázat is mutatja, az összeírásokból kiderül, hogy a XVI. században a Lónyai, Csapi és Szürtei családok rendelkeztek a legnagyobb földbirtokokkal Somban. A három család közül a Lónyai család emelkedik ki leginkább az általuk birtokolt porták számát tekintve. Az 1568-as és 1576-os adatok azért olyan kiemelkedőek, mivel ezekben az összeírásokban feltüntették a nemeseket és a zselléreket is.

1600. évi házösszeírás szerint a település 42 házzal rendelkezett. A falu legjelentősebb birtokosaiként Lónyai Albert (9 ház), Lónyai Fruzsina (8) és Rákóczi Zsigmond említődik. A többi ház a kisebb birtokosok tulajdonában volt.⁶¹

Az 1715-ös országos népösszeírás Somban a következő 18 adózó személyt sorolja fel: Mólnos Isván, Kota György, Baksa János, Nagy János, Bartha Mátyás, Kődöböcz Mátyás, Kődöböcz István, Roma István, Kődöböcz István, Barkaszi Mihály, Bartha Miklós, Kődöböcz Pál, Koldus Martin, Kovács István, Vörös Mihály, Szabó Mihály, Csoma Tamás, Csoma Albert.⁶² Az öt évvel későbbi 1720-as országos összeírás már 25 adózót említ Somban: Kovács István, Kődöböcz Pál, Koldus Martin, Locze Pál, Pap Sámuel, Vörös Mihály, Tik János, Csoma Tamás, Szabó Mihály, Mólnos István, Vörös Tamás, Csoma Albert, Kota György, Baksa István, Baksa János, Bartha Mátyás, Nagy János; Kődöböcz Péter, Kődöböcz Mihály, Kődöböcz István, Nagy Ferenc, Mikla István, Barkaszi Mihály, Kovács Valentin,

⁶⁰ <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/dikalis-osszeirasok>

⁶¹ Uo.

⁶² http://193.224.149.8/adatbazisokol/adatbazis/az-1715_-evi-orszagosszeiras/adatlap/210

Bartha Miklós.⁶³ A felsoroltakon kívül volt még 14 olyan személy, akik nem Somban éltek, ezek az úgynevezett extraneusok.⁶⁴

Mária Terézia 1767-ben kiadott úrbéri rendeletének eleget téve az általam vizsgált településen is elkezdtek az összeírásokat 1773. január 21-én.⁶⁵ Az összesített úrbéri tabellából kiderül, hogy a falu legnagyobb birtokosa továbbra is a Lónyay család, Lónyay Ferenc önmagában annyi jobbágytelekkel, illetve jobbággal rendelkezett, mint a többi földbirtokos együttvéve.⁶⁶

Név	Telek	Hold	Jobbágy	Zsellér	Házatlan
BR. EÖTVÖS MIKLÓS	0.0	0	0	2	0
GR. HALLER JÓZSEF	0.25	10	1	0	0
GUTHY GYÖRGY	0.25	10	1	0	0
IRINYI LÁSZLÓ	0.25	10	1	0	0
KARNER GYÖRGY	0.875	34	4	1	1
LÖNYAY FERENC	2.5	96	10	0	0
LÖNYAY LÁSZLÓ	0.25	10	1	0	0
NAGYIDAY FERENC	0.25	10	1	0	0
PÉCHY FERENC	0.375	14	2	1	0
UJHELYI SÁNDOR	0.375	14	2	0	0

6. ábra. A somi földbirtokosok névsora Mária Terézia úrbérösszeírása idején

Az összeírásból kiderül az is, hogy Somban hat örökös jobbágy is volt, név szerint: Bíró Kődöböcz Miklós, Monus Miklós, Barkaszi Mihály, Tóth Mihály, Barta Miklós és Bara András.⁶⁷

Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787) volt az, amely először szolgáltat pontos adatokat a település lakosságszámát illetően. 1786-ban Somban 49 ház volt 54 családdal, a község lakossága (jogi népesség) 328 fő.⁶⁸ A nemek közötti megoszlás szinte egyforma volt, 161 férfi és 167 nő lakta a falut. A férfiak társadalmi helyzetét a következő diagram szemlélteti:

⁶³ http://193.224.149.8/adatbazisok/en/adatbazis/az-1720_-evi-orszagosszeiras

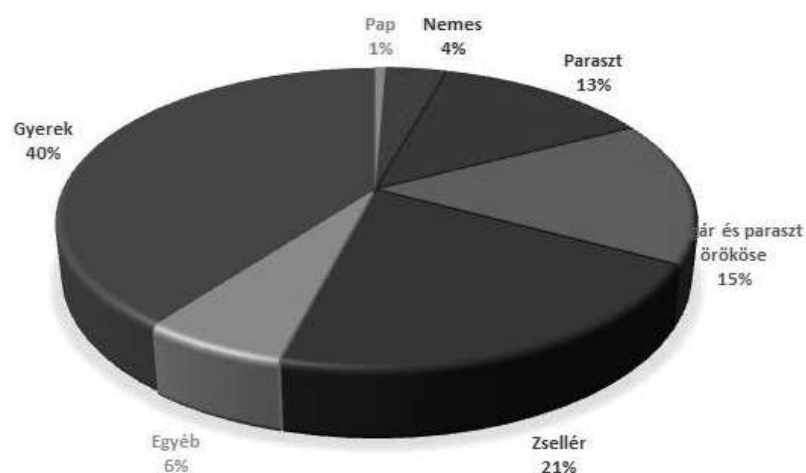
⁶⁴ Uo.

⁶⁵ <http://archives.hungaricana.hu/hu/urberi/view/bereg-som/?document=1&bbox=-148.31499871-705364%2C-2727.210997324701%2C2818.367554298053%2C30.929244707484486&pg=11>

⁶⁶ <http://archives.hungaricana.hu/hu/urberi/view/bereg-som/?document=1&bbox=-1172.6727240-261403%2C-4342.810242291876%2C3816.6727240261403%2C295.8102422918764&pg=28>

⁶⁷ <http://archives.hungaricana.hu/hu/urberi/view/bereg-som/?document=1&bbox=955.5561369902539%2C-3264.936525115782%2C3053.317487855056%2C-1314.6368565113175&pg=17>

⁶⁸ Dányi Dezső: *II. József népszámlálásának községi adatai*, i.m., 63.

7. ábra. A somi férfiak társadalmi helyzetük szerinti megoszlása 1786-ban⁶⁹

A feltüntetett adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a legtöbb férfi, a gyerekeket leszámítva zsellér, vagyis olyan paraszt, aki nem rendelkezett saját kezelésű földdel.

A későbbi években folyamatosan nőtt a település lakóinak száma, erre következtetni lehet az adóösszeírásokból is, melyek egyre több és több adózót sorolnak fel. Az 1828-as országos adóösszeírás szerint Somban 31 adófizető polgár élt: Ködöböcz Miklós, Ködöböcz Mihály, Kódus Ferenc, Bartha István, Kelemen Antal, Ködöböcz János, Tóth Mihály, Nagy András, Kódus Sámuel, Ködöböcz József, Ködöböcz János (fiú), Tóth András, Baksa András, Barta József, Nagy Miklós, Ködöböcz István, Barta János, Baksa József, Szabó István, Barta István (fiú), Baksa Ferenc, Simon József, Tuba Gábor, Kovács András, Izsák András, Gál Mihály, Bajusz Miklós, Molnár János, Marton Gábor, Veres János és Baksa Mihály.⁷⁰

A település lakossága 1851-re jócskán megnövekedett az első magyarországi népszámláláshoz viszonyítva: Fényes Elek geographiai szótára alapján a falu lakossága 538 fő volt.⁷¹ A leírás szerint a település urai más családokkal együtt: a Lónyayak, Bernáth, Bárczy, Gúthy és Komlósy családok.⁷²

A XIX. században már elég sok földbirtokos volt a településen, ezek közül kiemelkednek: Lónyay, Pilisi, Marmorstein, Bari, Barha, Baksa, Deme, Balogh, Gerzsenyi, Koldus, Ködöböcz, Károlyi, Nagy, Kun és Sütő családok.⁷³ A következő évtizedekben robbanásszerűen megnő a népszaporulat Somban, amely általánosnak számított ebben az időszakban a Tiszaháti járás települései között, 1865-ben például már 700 körülire datálják a község lakosságszámát.⁷⁴

⁶⁹ Dányi Dezső: *II. József népszámlálásának községi adatai*, i.m., 64. o.

⁷⁰ Martha Remer Connor: *1828 Hungarian Land Census, Bereg & Ung Counties*. Las Vegas, 2001., 48.

⁷¹ Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára: IV. kötet*, i.m., 35.

⁷² Uo. 35. o.

⁷³ Lehoczky Tivadar: *Beregvármegye monográfiája*, i.m., 698. o.

⁷⁴ Mizser Lajos: *Bereg megye Pesty Frigyes helységnévtárában 1864–1865*, i.m., 474.

Vallás

A XIV–XV. században a római katolikus vallás volt leginkább elterjedt a település egyházi életében.⁷⁵

A XVI. században az általam vizsgált községet is elérte a reformáció, mely folyamatosan kiszorította a római katolikus vallást az emberek életéből. Az átmenet folyamatosan valósult meg, amit az is bizonyít, hogy Somban már 1550-ben új hitű kaszonyi plébános szolgált, aki az egyháznak beszolgáltatott javak felét kapta meg, mert a másik fele a római katolikus plébánosé volt. Tehát a falu megfelelt az egyházadót a római katolikus és a református egyház között, ami bizonyítja a falu vallási szempontú megoszlását.

1553-ban 70 gabonatermelő jobbágy 91 kalangya kenyérgabonát, 82 bortermelő gazda pedig 139,5 köböl bort adott dézsmába.⁷⁶

A falu református népessége a reformációt követő évtizedekben a mezőkaszonyi egyház fiókegyházaként tevékenykedett. Első reformált hitű, név szerint ismert prédikátora 1576-ban „*Bernardus Presbyter*” volt, aki később Békányi Bernátnak is írta a nevét.⁷⁷ 1605-ben önálló református anyaegyháza lett a településnek, melynek első prédikátora a korábban Bótrágyon szolgáló Patrohai (Pátrohay) András volt.⁷⁸

A XVII. század első felében a következő lelkipásztorok tevékenykedtek a településen: Elikinus Mátyás (1607), Szeghalmi Tamás (1607–1610), Cégényi Tamás (1610–1613), Pálcai János (1613–1614), Ujhelyi György (1614–1620), Kismanényi Sebestyén (1620–1623), Ujhelyi György (1623–1627) és Batizi János (1627–1645).⁷⁹

1670–1704 között a falu lelki gondozója Szathmári András esperes volt, aki Somon kívül Muzsalyban is hirdette az Úr nevét.⁸⁰

1763-ban Rápolti András volt a lelkész, mellette Kende Sámuel tanító vezette a helyi iskolát.⁸¹ Ám érdekességként meg kell említeni, hogy minden forrás Vitéz Mihályt említi első iskolatanítónak, aki 1774-től⁸², más forrás szerint 1794-től⁸³ végezte munkakörét. Rápolti András után: Gönczi P. István (1765–1766), Lévai Sámuel (1766–1768), Balog András (1768–1772), Lőrinci Mihály (1773–1778), Aszalai Bodnár János (1778–1782) és Gönczi Mihály (1782–1790) volt a község igehirdetője.⁸⁴

1790–1803 között a református gyülekezet lelkipásztora Szarvady László volt, pappá szentelése előtt az iskolarektori tisztséget is betöltötte Somban 1783–86

⁷⁵ Tenke Sándor: *Magyar Református Egyházak Javainak tára*. Budapest, 2000., Ráday Nyomda 94.

⁷⁶ Uo. 94. o.

⁷⁷ Szántó János: *A Kárpátaljai Református Egyház Gyülekezetei*. Beregszász, 2006., IMMANUEL Kiadó, 18.

⁷⁸ Lehoczky Tivadar: *Bereg vármegye*, i.m., 657.

⁷⁹ Zsinka Ferenc: *Magyar protestáns egyháztörténeti adattár. XIII. évfolyam*. Budapest, 1929., Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, 30.

⁸⁰ Zágonyi Á. Károly: *Beregi Egyházmegye Emlékkönyve*. Nyíregyháza, 2005, Szabolcs–Szatmár–Bereg megyei önkormányzat levéltára, 278.

⁸¹ Tenke Sándor: *Magyar Református Egyházak Javainak tára*, i.m. 94.

⁸² Zágonyi Á. Károly: *Beregi Egyházmegye Emlékkönyve*, i.m. 278.

⁸³ Lehoczky Tivadar: *Beregvármegye monográfiája*, i.m. 699.

⁸⁴ Zágonyi Á. Károly: *Beregi Egyházmegye Emlékkönyve*, i.m. 156.

között.⁸⁵ Lelkészisége idején 1801-ben 426 lelket számlált a gyülekezet, Bálint László tanító 18 fiút és 12 leányt tanított.⁸⁶ 1795–1800 között a XV. századi templomot is átépítették a középkori torony meghagyásával.⁸⁷

A XIX. század első felében a következő papok hirdették Isten ígését a faluban: Bari István (1803–1807), Pap György (1807–1815), és Nagy János (1815–1820).⁸⁸ 1820–51 között Aradai Janka József volt a prédikátor, az ő idején, 1843-ban 672-re szaporodott a gyülekezet lélekszáma.⁸⁹

A régi gót ízlésű temploma helyett 1830-ban kezdtek új, tágas templomot építtetni, mely 1833-tól fogadta a híveket. A templom magas kötornya 1837-re készült el.⁹⁰

Nagy jötevője volt az egyháznak Bernátfalvi Bernáth Anna, a néhai Lónyay Péter özvegye. Anna az új kőtemplomhoz sok épületi fa és szép pénzösszeg ajándékozásával járult hozzá. Böven adakozott a perselybe is, és az úrasztali készleteihez szép darabokat ajándékozott. Az építkezésben különböző eszközökkel és pénzadományokkal segédkezett: Lónyay Gábor, Lónyay János, Lónyay György, Bernáth Zsigmond és Bay Károly is, kiket a somi református egyház még napjainkban is jötevőinek emleget.⁹¹

1852-től 1864-ig Aradai Janka Péter volt a gyülekezet lelkésze. A tiszteletes nagy károkat szenvedett a XIX. század közepén a somi lelkészlakban bekövetkezett tüzeset idején, melynek következtében odaveszett minden értéktárgy és az egészsége is megrendült, nem sokkal később, 1864-ben meg is halt.⁹² Síremléke az 1950-es évekig a helyi temetőben még megtalálható volt.⁹³

1865-ben a Macsolán született Sütő Kálmán lett a somi református egyház lelkipásztora.

A község temploma 1863-ban nyerte el mai formáját. A XIX. században többször újjraépített épület egyszerű kerítéssel körbevett kertben áll. A hajó elé épített torony háromszintes. Elülső sarkain támpillérekkel van megerősítve, mind a három szinten mind a négy oldalról keretelt zsalugáteres ablakok díszítik, melyeket még jobban kiemel a sarkoknál függőlegesen végigfutó szürke alapokon nyugvó fehér vakolatdísz. A toronyórahely fölött a szögletes, kúpos formájú sisak ívetlen indul a templomfalról, közepén párkány töri meg az ablaknyílásokkal.

A templom hegyében található tuskés gombján egy széttárt szárnyú kakas látható. A sík famennyezetű hajó két végében faoszlopok tartotta karzat épült, amelyet az oszlopfőkön és a mellvéd alján fűrészelt fadísztés szegélyez. A mellvédet

⁸⁵ Zágoni Á. Károly: *Beregi Egyházmegye Emlékkönyve*, i.m. 65. o.

⁸⁶ Tenke Sándor: *Magyar Református Egyházak Javainak tára*, i.m. 94.

⁸⁷ Szántó János: *A Kárpátaljai Református Egyház Gyülekezetei*, i.m. 18.

⁸⁸ Zágoni Á. Károly: *Beregi Egyházmegye Emlékkönyve*, i.m. 211.

⁸⁹ Tenke Sándor: *Magyar Református Egyházak Javainak tára*, i.m. 94.

⁹⁰ Lehoczky Tivadar: *Bereg vármegye*, i.m., 657.

⁹¹ Lehoczky Tivadar: *Beregvármegye monográfiája*, i.m., 699.

⁹² Zágoni Á. Károly: *Beregi Egyházmegye Emlékkönyve*, i.m., 42.

⁹³ Adatközlő: *Ködöbőcz Gyula somi lakos*, szül. 1939.

piaszterek tagolják, közeikben csúcsíves díszítés található. Az orgona neoklasszicista stílusú, aranyozott díszítésű.

A Mózesszék egyszerű felmagasodó háttámlája timpanonnal zárt. A fából készült szószék hasonlóan csúcsíves díszítésű, a szószékkorona sokszögűpárkányon nyugvó bordás félgömb, teteje kicsúcsosodik, alul fűrészelt, arany, ezüsfestésű lefelé mutató, mintegy ellenpólus figyelhető meg. Az úrasztala csúcsíves fakerítéssel van körülveve. A padok elején hasonlóan csúcsíves díszítés található. Terrakottás mennyezete fából készült. Az ablakokat és asztalokat eredeti beregi szőttesek és csipkék borítják. A templomban 8 regiszteres orgona működik.⁹⁴

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

1. A nagykállói Kállay-család levéltára: *II. kötet 1351–1386*. Budapest, 1943., A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Kiadványai.
2. A beregszászi meteorológiai állomás adatai
3. Bél Mátyás–Laurensik Keresztély (1985): *Bereg megye leírása*. Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár megyei történetírás, 5.-6.
4. Botlik József–Dupka György (1993): *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó.
5. Bulla Béla–Mendöl Tibor (1999): *A Kárpát-medence földrajza*. Budapest, Lucidus Kiadó.
6. Dányi Dezső (1996): *II. József népszámlálásának községi adatai*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézet.
7. Dr. Iványi Béla (1932): *Eperjes szabad királyi város levéltára II. rész (Archivum liberae regiaeque civitatis Eperjes 1245–1526 pars secunda)*. Szeged, Szegedi Városi Nyomda és Könyvkiadó RT.
8. Georg Heller (1983): *Comitatus Bereghiensis*. München.
9. Györffy György (1963): *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
10. Izsák Tibor (2007): *A Beregszászi járás természeti földrajza*. Фізична географія Березівського району. Beregszász–Ungvár. KMPSZ–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola–PoliPrint Kiadó.
11. Izsák Tibor (2007): *Ukrajna természeti földrajza*. Ungvár, PoliPrint.
12. Dr. Kormány Gyula (1996): *Kárpátalja földrajzi vázlata (oktatói segédanyag)* – Bessenyei György Tanárképző Főiskola Beregszászi Tagozata. Nyíregyháza–Beregszász.
13. Kovács András (2006): *Som földrajzi nevei*. Névtani értesítő 28.
14. Kristó Gyula: *Anjou-kori oklevéltár V. 1318–1320*. Budapest–Szeged.
15. Lehoczky Tivadar (1881): *Beregvármegye monográfiája, III. kötet*. Ungvár, Pollacsek Miksa Könyvnyomda.
16. Lehoczky Tivadar (1996): *Bereg Vármegye*. Budapest–Beregszász, Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó.
17. *Lexikon universorum Regni Hungariae locorum populorum*. (Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása). Budapestini, 1920, Magyar békeküldöttség.
18. Maksay Ferenc (1990): *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén, I. kötet*. Budapest, Akadémia Kiadó.
19. Martha Remer Connor (2001): *1828 Hungarian Land Census, Bereg & Ung Counties*. Las Vegas.
20. Mályusz Elemér (1951): *Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399)*. Budapest, Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1.

⁹⁴ Tenke Sándor: *Magyar Református Egyházak Javainak tára*, i.m., 95.

21. Mályusz Elemér (1999): *Zsigmondkori oklevéltár VI. (1417–1418)*. Budapest, Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 32.
22. Mihályi János (1900): *Máramaros Vármegye története. Máramarosi diplomák a XIV. és a XV. századból*. Máramaros-Sziget, Mayer és Berger könyvnyomdája.
23. Mizser Lajos (1997): *A tatárjárások emlékei Pesty Frigyes helynévtárában*. Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv 12.
24. Mizser Lajos (1995): *Bereg megye Pesty Frigyes helynévtárában 1864–1865*. Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv 11.
25. Mező András (1999): *Adatok a magyar hivatalos helynévadáshoz*. Nyíregyháza, Bessenyei György Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke.
26. Nagy Gyula (1887): *A nagymihályi és a sztárai gróf Sztáray család oklevéltára, I. kötet 1234–1396*. Budapest.
27. Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez: I. kötet 2. rész *Oklevelek 1500–1818-ig*. Budapest, 1919, Stephaneum nyomda R.T.
28. Pivárcsi István (2010): *Barangolások Kárpátalján*. Új Palatinus Könyvesház Kft.
29. Pók Judit (1999): *Bereg vármegye (1782–1785)*. Nyíregyháza, A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Levéltár kiadványai.
30. Pók Judit (1994): *Bereg vármegye katonai leírása 1782–1785*. Nyíregyháza, A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Levéltár kiadványai.
31. Sebestyén Zsolt (2010): *Bereg megye helységneveinek etimológiai szótára*. Nyíregyháza, Bessenyei könyvkiadó.
32. Sütő Kálmán (1990): *Óda, mely történelem...* (Adalékok Beregsom község történelmi távlataihoz). Som, kézirat.
33. Szántó János (2006): *A kárpátaljai református egyház gyülekezetei*. Beregszász, IMMANUEL Kiadó.
34. Tenke Sándor (2000): *Magyar református egyházak javainak tára*. Budapest, Ráday Nyomda.
35. Wenzel Gusztáv (1870): *Árpád-kori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. VIII. 1261–1272*. Pest, A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottmánya.
36. Zágonyi Á. Károly (2005): *Beregi Egyházmegye Emlékkönyve*. Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei önkormányzat levéltára.
37. Zsinka Ferenc (1929): *Magyar protestáns egyháztörténeti adattár. XIII. évfolyam*. Budapest, Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, 30.
38. Заставний Ф.Д. (1994): *Географія України*. Львів, Видавництво “Світ”.

ADATKÖZLŐK

1. *Ködöböcz Gyula – somi lakos*, szül. 1939.
2. *Hegedűs Attila – Som polgármestere*, szül. 1966.
3. *Huszár Viktor – helyi gazda*, szül. 1968.
4. *Istvánffy Margit – somi lakos*, szül. 1933.

ONLINE ADATBÁZISOK

1. <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/dikalis-osszeirasok>
2. http://193.224.149.8/adatbazisok/adatbazis/az-1715_-evi-orszagosszeiras/adatlap/210
3. http://193.224.149.8/adatbazisok/en/adatbazis/az-1720_-evi-orszagosszeiras
4. <http://archives.hungaricana.hu/hu/urber/view/bereg-som/>
5. *A Habsburg Birodalom történelmi térképeinek honlapja*: <http://mapire.eu/hu/map/fms-hungary/?zoom=14&lat=48.29957&lon=22.44079>